

Berlin, dnia 6 grudnia 2004 r.

**Ocena stanowiska niemieckiego
w sprawie stanowiska rządu PRL z 1953 roku
w świetle dokumentów będących w dyspozycji rządu NRF**

Przedmiotem ekspertyzy jest ocena stanowiska niemieckiego w sprawie stanowiska rządu PRL z 1953 roku w świetle dokumentów będących w dyspozycji rządu NRF

SPIS TREŚCI

- I. Zastrzeżenia
- II. Wprowadzenie
- III. Dokumenty
 - 1. Dokumenty z archiwum MSZ NRD
 - 2. Artykuły z "Neues Deutschland"
 - 3. Dokumenty z archiwum MSZ RFN
 - 4. Druki Bundestagu
- IV. Ocena dokumentów
 - 1. Dokumenty dotyczące 1953 roku
 - 2. Dokumenty dotyczące 1970 roku
 - 3. Dokumenty dotyczące 1990 roku
- V. Wnioski

I. Zastrzeżenia

1. Ze względu na ogólne sformułowanie tematu i jednoczesną obszerność merytoryczną zagadnienia, zmuszony byłem do samodzielnego określenia kluczowych zagadnień i przyjęcia zakresu niniejszej ekspertyzy.
2. Ze względu na krótki termin sporządzenia niniejszej ekspertyzy oraz obszerność zagadnienia, w opracowaniu zostały ujęte zasadnicze wątki problemu.
3. Ze względu na wielość aspektów tematyki reparacji wojennych, niektóre z poruszonych w ekspertyzie kwestii wymagają dokładniejszego zbadania w postaci dodatkowej, samodzielnej ekspertyzy.

II. Wprowadzenie

W archiwum ministerstwa spraw zagranicznych NRD znajduje się 17 stron dotyczących bezpośrednio Oświadczenia rządu PRL z 23 sierpnia 1953 r. odnośnie zrzeczenia się z dniem 1 stycznia 1954 r. spłaty reparacji na rzecz Polski. Archiwum to zostało przejęte po zjednoczeniu Niemiec przez archiwum MSZ RFN. W archiwum ministerstwa spraw zagranicznych RFN znajdują się odpowiednie dokumenty dopiero od końca lat 60-tych XX wieku. Powodem było przygotowywanie podpisania układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków z dnia 7 grudnia 1970 r.

III. Dokumenty

1. Dokumenty z archiwum MSZ NRD

Strony od 1 do 4, sprawozdanie misji dyplomatycznej NRD w Warszawie z dnia 24 września 1953 roku dla członka Komitetu Centralnego SED tow. Florin, dotyczące reakcji prasy polskiej na Oświadczenie PRL z 23 sierpnia 1953 roku (załącznik nr 1).

Strony 5 do 7, sprawozdanie misji dyplomatycznej NRD w Warszawie z dnia 15 września 1953 roku, skierowane do MSZ NRD, dotyczące reakcji prasy polskiej na Oświadczenie PRL z 23 sierpnia 1953 roku (załącznik nr 2).

Strona 9, Oświadczenie rządu PRL z dnia 23 sierpnia 1953 roku w przekładzie na język niemiecki, cytowane przez niemiecką agencję prasową ADN (załącznik nr 3).

Strony 10 do 13, teksty Oświadczenia rządu PRL z dnia 23 sierpnia 1953 roku w przekładzie na język niemiecki (załącznik nr 4).

Strony 14 do 15, komunikaty dotyczące Oświadczenia rządu PRL z dnia 23 sierpnia 1953 roku, podane przez PAP w języku angielskim (załącznik nr 5).

Strony 16 do 17, tekst Oświadczenia rządu PRL z dnia 23 sierpnia 1953 roku, z nagłówkiem w języku niemieckim a pozostałą częścią w języku polskim (załącznik nr 6).

2. Artykuły z "Neues Deutschland"

Wydanie "Neues Deutschland" z dnia 22 sierpnia 1953 roku (załącznik nr 7).

Wydanie "Neues Deutschland" z dnia 26 sierpnia 1953 roku (załącznik nr 8).

Wydanie "Neues Deutschland" z dnia 30 sierpnia 1953 roku (załącznik nr 9).

3. Dokumenty z archiwum MSZ RFN

Ekspertyza Wydziału Prawnego (V2) MSZ RFN z dnia 4 lutego 1970 roku, odnośnie problematyki zadośćuczynienia w stosunkach polsko-niemieckich (załącznik nr 10).

Ekspertyza Wydziału Prawnego (V7) MSZ RFN z dnia 16 kwietnia 1970 roku, odnośnie problematyki reparacji w stosunkach polsko-niemieckich (załącznik nr 11).

Projekt układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków z dnia 22 kwietnia 1970 roku (załącznik nr 12).

Projekt odpowiedzi na zapytanie posła Haase z dnia 19 maja 1970 roku (załącznik nr 13).

Stanowisko podreferatu II A 5 (Wydział Polityczny MSZ RFN) w sprawie rozmów polsko – niemieckich z dnia 27 maja 1970 roku (załącznik nr 14).

Projekt układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków z dnia 10 czerwca 1970 roku (załącznik nr 15).

Uwagi skierowane do Sekretarza Stanu MSZ RFN, dotyczące rozmów polsko – niemieckich z dnia 21 października 1970 roku (załącznik nr 16).

Stanowisko Wydziału Politycznego do Wydziału Prawnego MSZ RFN, dotyczące konsekwencji prawnomajątkowych układu pomiędzy rządem PRL – RFN z dnia 23 października 1970 roku (załącznik nr 17).

Uwagi z dnia 26 października 1970 roku skierowane do Ministra MSZ w sprawie wspólnego posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych

Bundestagu i Bundesratu mającego się odbyć w dniu 28 października 1970 roku, dotyczącego stanu stosunków polsko – niemieckich (załącznik nr 18).

Informacja MSZ RFN z dnia 24 listopada 1970 roku skierowana do wszystkich przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych RFN jak i jednostek roboczych w MSZ, po parafowaniu w dniu 18 listopada 1970 roku układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków (załącznik nr 19).

4. Druki Bundestagu

Druk Bundestagu nr 11/6579 dotyczący projektu uchwały frakcji CDU/CSU i FDP odnośnie Niemiec i Polski z dnia 6 marca 1990 roku (załącznik nr 20).

Druk Bundestagu nr 11/6591 dotyczący projektu uchwały frakcji Zielonych odnośnie uznania granicy na Odrze i Nysie z dnia 6 marca 1990 roku (załącznik nr 21).

Druk Bundestagu nr 11/6611 dotyczący projektu uchwały frakcji SPD odnośnie gwarancji Polskiej granicy zachodniej z dnia 7 marca 1990 roku (załącznik nr 22).

IV. Ocena dokumentów

1. Dokumenty dotyczące 1953 roku

Wiele przesłanek wskazuje na to, iż uchwała rządu PRL z 1953 roku nie została podjęta w dniu 23 sierpnia 1953 roku.

Dzień 23 sierpnia 1953 roku przypadał w niedzielę. Tom II białej księgi dotyczącej "Problemu reparacji, odszkodowań i świadczeń w stosunkach polsko – niemieckich 1944 – 2004" opracowany przez Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, zawiera pod nr 64 (s. 269 i n.) protokół z posiedzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1953 roku wraz z listą obecności i oświadczeniem rządu PRL. W samym protokole jest zapis o tym, że posiedzenie otworzył Bolesław Bierut o godzinie 19.00 a zamknął już o godzinie 19.30. Lista obecności zawiera 35 nazwisk, od Prezesa Rady Ministrów poprzez Ministrów, Podsekretarzy Stanów aż do Dyrektora Biura Prezydialnego URM. Wydaje się być wątpliwe, aby 35 osób przyszło w niedzielę wieczorem na półgodzinne posiedzenie Rady Ministrów.

Koniecznym wydaje się dokładne zbadanie sprawy obecności tych 35 osób na w/w posiedzeniu.

Wątpliwości te pogłębia wypowiedź Premiera NRD Otto Grotewohla w dniu 25 sierpnia 1953 roku na nadzwyczajnym posiedzeniu Parlamentu NRD (niem. Volkskammer), który powiedział, że " (...) w dniu wczorajszym (...) " rząd PRL podjął uchwałę uznającą i popierającą decyzję ZSRR.¹ Zacytował on wówczas pełny tekst oświadczenia rządu PRL (załącznik nr 8).

Jedyny oryginalny, sporządzony w języku polskim, tekst Oświadczenia rządu PRL z 1953 roku (załącznik nr 6), rozpoczyna się od zdania

¹ "Dzień wczorajszy" oznaczać musi 24 sierpnia 1953 roku.

“OBIAD WYDANY PRZEZ G. M. MALENKOWA NA CZESC DELEGACJI RZADOWEJ NRD.” Potem następuje tytuł i tekst Oświadczenia z wieloma błędami (np. UCZNIC, MILUJACZYCH, WIESC, MILUJACZYCH, POEZIETE, NIEZBEDNACH).

Wymaga podkreślenia, iż również w nagłówku napisanym po niemiecku w w/w dokumencie występują błędy.

Powstaje pytanie, czy tekst ten został już napisany podczas pobytu delegacji NRD w Moskwie, gdyż to tam właśnie miał miejsce obiad wydany przez Przewodniczącego Rady Ministrów ZSRR G. M. Malenkowa.

Wniosek: Wskazanim byłoby, aby zbadać dokładnie okoliczności powzięcia uchwały Rady Ministrów odnośnie Oświadczenia rządu PRL, poprzez kwerendę archiwalną w Warszawie jak i w Moskwie (prywatne archiwum Malenkowa?).

2. Dokumenty dotyczące 1970 roku

Prawie wszystkie przesłanki wskazują na to, że polska delegacja biorąca udział w przebiegu rokowań nad układem pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków nie stwierdziła, że oświadczenie rządu PRL z 1953 roku dotyczące zrzeczenia się dalszych reparacji wobec Niemiec jako całości jest ważne i obowiązuje.

Ekspertyza Wydziału Prawnego (V2) MSZ RFN z dnia 4 lutego 1970 roku, odnośnie problematyki zadośćuczynienia w stosunkach polsko-niemieckich (załącznik nr 10) zawiera na stronie 6 – tej stwierdzenie, że Polska zrzekła się reparacji wobec NRD.²

² W języku niemieckim podkreślone “gegenüber der DDR”

Dopiero w ekspertyzie Wydziału Prawnego (V7) MSZ RFN z dnia 16 kwietnia 1970 roku, odnośnie problematyki reparacji w stosunkach polsko-niemieckich (załącznik nr 11) nastąpiła zmiana stanowiska (s. 2).

Jednak pomimo powyższej zmiany stanowiska, w projekcie układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków z dnia 22 kwietnia 1970 roku (załącznik nr 12) znajdujemy zapis o wzajemnym zrzeczeniu się roszczeń materialnych przez obydwie strony układu (s. 6).

Projekt odpowiedzi na zapytanie posła Haase z dnia 19 maja 1970 roku (załącznik nr 13) wskazuje jednak na to, iż strona niemiecka liczyła się z podniesieniem roszczeń reparacyjnych przez Polskę.

Potwierdza to także stanowisko podreferatu II A 5 (Wydział Polityczny MSZ RFN) w sprawie rozmów polsko – niemieckich z dnia 27 maja 1970 roku (załącznik nr 14).³

Projekt układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków z dnia 10 czerwca 1970 roku (załącznik nr 15) nie zawiera już zapisu o obustronnym zrzeczeniu się roszczeń materialnych wynikających z II-giej Wojny Światowej.

Jednakże uwagi skierowane do Sekretarza Stanu MSZ RFN, dotyczące rozmów polsko – niemieckich z dnia 21 października 1970 roku (załącznik nr 16) podkreślają, że zrzeczenie się reparacji przez rząd PRL w 1953 roku powinno zostać powtórzone.

Dlatego logiczną konsekwencją tego żądania było stanowisko Wydziału Politycznego do Wydziału Prawnego MSZ RFN, dotyczące konsekwencji prawnomajątkowych układu pomiędzy rządem PRL – RFN z dnia 23 października 1970 roku (załącznik nr 17), w którym jest mowa o tym, że strona polska potwierdziła, iż zrzeknie się świadczeń reparacyjnych zgodnie z jej oświadczeniem złożonym w 1953 roku.

³ w języku niemieckim: "Dass Forderungen eines Tages erhoben werden, ist sehr wahrscheinlich"

Również w uwagach z dnia 26 października 1970 roku skierowanych do Ministra MSZ w sprawie wspólnego posiedzenia Komisji Spraw Zagranicznych Bundestagu i Bundesratu mającego się odbyć w dniu 28 października 1970 roku, dotyczącego stanu stosunków polsko – niemieckich (załącznik nr 18) stwierdza się konieczność ponownego potwierdzenia przez Polskę zrzeczenia się reparacji (s. 5).⁴

Niespodziewanie w informacji MSZ RFN z dnia 24 listopada 1970 roku skierowanej do wszystkich przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych RFN jak i jednostek roboczych w MSZ po parafowaniu w dniu 18 listopada 1970 roku układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków (załącznik nr 19) pojawia się zapis o tym, że delegacja polska jeszcze raz wyraźnie potwierdziła ważność oświadczenia rządu polskiego z dnia 24 sierpnia 1953 roku, poprzez które Polska w sformułowaniu obejmującym całe Niemcy zrzekła się z dniem 1 stycznia 1954 roku dalszych świadczeń reparacyjnych (s. 7).⁵

Pojawia się pytanie, kto, gdzie i na podstawie jakich pełnomocnictw ze strony polskiej zrezygnował lub mógł zrezygnować z reparacji wobec RFN.

Wniosek: Wskazany byłoby, aby w Warszawie odbyła się kwerenda archiwalna, która albo potwierdzi albo zaprzeczy informacji MSZ RFN z dnia 24 listopada 1970 roku skierowanej do wszystkich przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych RFN jak i jednostek roboczych w MSZ po parafowaniu w dniu 18 listopada 1970 roku układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków (załącznik nr 19).

⁴ w języku niemieckim: "Dies wird uns die polnische Seite in den Verhandlungen nochmals zu bekräftigen haben"

⁵ w języku niemieckim: "Hinsichtlich der Frage von Reparationen hat die polnische Delegation noch einmal ausdrücklich die Gültigkeit der Erklärung der polnischen Regierung vom 24. Aug. 1953 bestätigt, mit der Polen in einer auf ganz Deutschland bezogenen Formulierung vom 1. 1. 1954 an auf weitere Reparationsleistungen verzichtet hat."

Byłoby to tym bardziej wskazane ze względu na fakt niepodania przez stronę niemiecką żadnego nazwiska osoby z delegacji Polski, która złożyłaby wspomniane wyżej oświadczenie.

3. Dokumenty dotyczące 1990 roku

Druk Bundestagu nr 11/6579 dotyczący projektu uchwały frakcji CDU/CSU i FDP odnośnie Niemiec i Polski z dnia 6 marca 1990 roku (załącznik nr 20) oddaje treść uchwały Bundestagu, która została przyjęta większością głosów CDU/CSU i FDP i w której zostało podkreślone zrzeczenie się Polski wobec Niemiec z dnia 23 sierpnia 1953 roku i która jest ważna również dla zjednoczonych Niemiec.

Gdyby rząd RFN (rząd stanowiły wtedy CDU/CSU i FDP) był pewien, iż zrzeczenie się Polski w 1953 roku było skuteczne wobec całych Niemiec, nie proponowałby tego zapisu w powyższej uchwale.

W Druku Bundestagu nr 11/6611 dotyczącym projektu uchwały frakcji SPD odnośnie gwarancji Polskiej granicy zachodniej z dnia 7 marca 1990 roku (załącznik nr 22) znajduje się argumentacja, iż dopiero treść uchwały frakcji CDU/CSU i FDP prowadzi do tego, że sprawa reparacji powróciła do politycznego porządku dziennego. Pomimo tej argumentacji Bundestag przyjął projekt uchwały proponowanej przez Kanclerza Helmuta Kohla jak i frakcje CDU/CSU i FDP.

Druk Bundestagu nr 11/6591 dotyczący projektu uchwały frakcji Zielonych odnośnie uznania granicy na Odrze i Nysie z dnia 6 marca 1990 roku (załącznik nr 21) nie odnosi się do kwestii reparacji wojennych.

Wniosek: Gdyby strona niemiecka nie miała wątpliwości co do ważności i skuteczności Oświadczenia rządu PRL z 1953 r., nie podjęłaby uchwały, w której zapisała jego ważność. Ten jednostronny akt nie obowiązuje jednak RP.

V. Wnioski

1. Wskazaniem byłoby, aby zbadać dokładnie okoliczności powzięcia uchwały Rady Ministrów odnośnie Oświadczenia rządu PRL z 1953 roku, poprzez kwerendę archiwalną w Warszawie jak i w Moskwie (prywatne archiwum Malenkowa?).

2. Wskazaniem byłoby, aby w Warszawie odbyła się kwerenda archiwalna, która albo potwierdzi albo zaprzeczy informacji MSZ RFN z dnia 24 listopada 1970 roku skierowanej do wszystkich przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych RFN jak i jednostek roboczych w MSZ po parafovaniu w dniu 18 listopada 1970 roku układu pomiędzy rządem PRL-RFN o normalizacji stosunków (załącznik nr 19).

Byłoby to tym bardziej wskazane ze względu na fakt niepodania przez stronę niemiecką żadnego nazwiska osoby z delegacji Polski, która złożyłaby wspomniane wyżej oświadczenie.

3. Gdyby strona niemiecka nie miała wątpliwości co do ważności i skuteczności Oświadczenia rządu PRL z 1953 r., nie podjęłaby uchwały, w której zapisała jego ważność. Ten jednostronny akt nie obowiązuje jednak RP.

Sporządził:
- na zlecenie Komisji Spraw Zagranicznych -
Stefan Hambura
Rechtsanwalt

Za zgodność:
M.Guzowska